

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 368:633/635

ПОЛЧАНОВ Андрій, к. е. н., доцент Житомирського державного технологічного університету

АГРОСТРАХУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Досліджено сучасний стан ринку страхування сільськогосподарських культур в Україні та світі. Сформовано пропозиції щодо підвищення продовольчої безпеки держави на основі агрострахування. Запропоновано розв'язання проблеми забезпечення фінансової стійкості страховика через сек'юритизацію сільськогосподарських ризиків.

Ключові слова: страхування сільськогосподарських культур, продовольча безпека, страхова компанія.

Полчанов А. Агрострахование как составляющая продовольственной безопасности государства. Исследовано современное состояние рынка страхования сельскохозяйственных культур в Украине и мире. Разработаны предложения по повышению продовольственной безопасности государства на основе агрострахования. Предложено решение проблемы обеспечения финансовой устойчивости страховщика через секьюритизацию сельскохозяйственных рисков.

Ключевые слова: страхование сельскохозяйственных культур, продовольственная безопасность, страховая компания.

Постановка проблеми. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації (Food and Agriculture Organization), у 2010–2012 рр. близько 868 млн осіб (восьма частина населення планети) потерпають від голоду [1]. Ця глобальна проблема ускладнюється такими факторами, як: зростання цін на продовольчі товари, спад світової економіки, недостатня державна підтримка сільського господарства, недостатність власних джерел його фінансування у виробників, проблематичність прогнозування ризиків тощо. Проте частину цих проблем можна розв'язати за допомогою страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення продовольчої безпеки держави та розвитку страхування сільськогоспо-

дарських культур знайшло відображення в працях багатьох дослідників, серед яких: О. І. Гойчук [2], О. Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненко [3], Т. М. Лозинська [4], П. Т. Саблук [5], А. С. Шолойко [6], О. М. Шпичак [7] та ін. Однак недостатньо вивчено роль агрострашування у забезпеченні продовольчої безпеки держави в сучасних економічних умовах.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану страхування сільськогосподарських культур та формування на його основі пропозицій щодо підвищення продовольчої безпеки держави.

Результати дослідження. Під продовольчою безпекою розуміють такий рівень продовольчого забезпечення населення, що гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, держави [8].

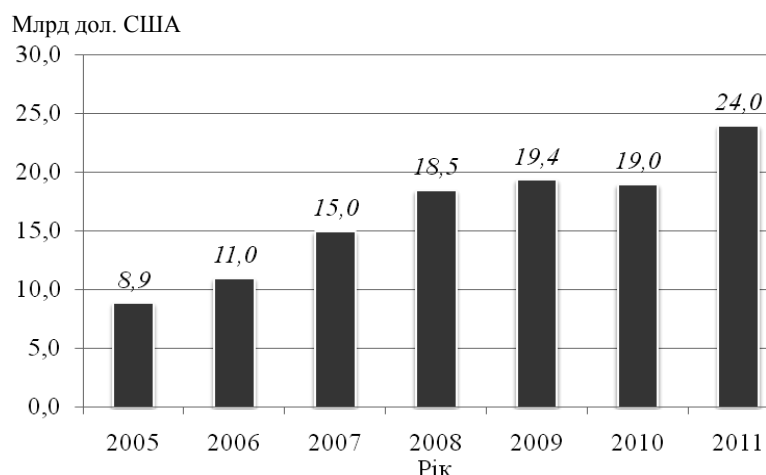
Про наявність невирішених питань забезпечення продовольчої безпеки України свідчить звіт Міністерства економічного розвитку і торгівлі [9], зокрема щодо достатності споживання продуктів харчування [9, с. 2]. В умовах коливання курсів провідних валют світу та суттєвих погодних змін важливим є належне планування забезпечення продовольчої безпеки.

Страшування, що покладено в основу управління ризиками в сільському господарстві, сприяє подоланню бідності. Саме завдяки формуванню страхових фондів фінансуються заходи, пов'язані з настанням страхових подій, та зменшується навантаження на бюджети різних рівнів.

Відповідно до досліджень Світового банку в агрострашуванні простежується тенденція до зростання обсягів страхових премій (рис. 1), а найбільшого поширення набуло комплексне страхування сільськогосподарських культур (77 % у структурі страхових платежів), що передбачає надання захисту від багатьох ризиків (град, вогонь, заморозки, зливи, урагани, селеві потоки тощо).

Оцінюючи досвід агрострашування в США, що є лідером за обсягом страхових премій у цьому сегменті (12 млрд дол. США), доцільно відмітити участь держави у розробці страхових продуктів та субсидюванні. Страхування сільськогосподарських культур у цій країні, що здійснюється з 1930-х років, пов'язано із створенням Федеральної корпорації з агрострашування (Federal Crop Insurance Corporation), діяльність якої була спрямована на підтримку вирощування ключових сільськогосподарських культур. Функції контролю за діяльністю страхових компаній, задіяних у державних програмах розподілу субсидій між страховими компаніями та контролю за виконанням контрактів, покладено на Агентство з управління ризиками (Risk Management Agency). Державні витрати на фінансування програм підтримки сільськогосподарського страхування спрямовуються на такі цілі, як: субсидії страхувальникам на компенсацію частини страхових внесків; субсидії страховикам на відшкодування адміністративних

витрат, що виникли при реалізації ними державних програм; компенсація страховим компаніям частини збитків від угод страхування за державними програмами [11].

Рис. 1. Світовий ринок страхування сільськогосподарських культур (обсяг страхових премій) у 2005–2011 рр. [10, с. 2]

У кожній країні світу страхування сільськогосподарських культур має свою специфіку, зумовлену соціальними, економічними та релігійними особливостями, але загальноприйнятим є розмежування трьох моделей страхування в сфері сільського господарства (табл. 1).

Таблиця 1

Моделі страхування у сфері сільського господарства (на основі [6; 12])

Модель	Особливості
Американська (США, Канада)	Активна участь держави у підтримці страхування сільськогосподарських ризиків, ключовим елементом якої є надання субсидій на сплату частини страхової премії. До недоліків моделі відносять високі адміністративні витрати держави та складність контролю за заниженням мотивації страховальників до уникання та запобігання настання ризику
Європейська (ФРН, Велика Британія)	Втручання держави мінімальне, і тому сільгоспвиробники купують поліс за його повною ціною. Відповідно недоліками є незахищеність страховальників та обмежені можливості розвитку агрострахування
Змішана (Іспанія, Франція, Італія)	Поєднує характеристики попередніх моделей і передбачає, що страхування є добровільним, а покриття ризиків забезпечують приватні страховики на основі солідарної відповідальності. Держава підтримує, контролює та розвиває систему, надає пряму державну підтримку у випадку настання катастрофічних ризиків. Страховальники через свої об'єднання беруть участь у прийнятті рішень з питань аграрного страхування

Незважаючи на те, що в Україні ще не діє механізм субсидіювання вартості страхових послуг, передбачений прийнятим у 2012 р. Законом України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" [13], ринок агостраховання продовжує розвиватись (рис. 2). Очікується, що посилення державної підтримки агостраховання сприятиме реалізації вітчизняного сільськогосподарського потенціалу. Водночас варто вивчити досвід Російської Федерації, де, на думку практиків страхової справи, близько половини страхових премій отримують "схемні" страховики [14].

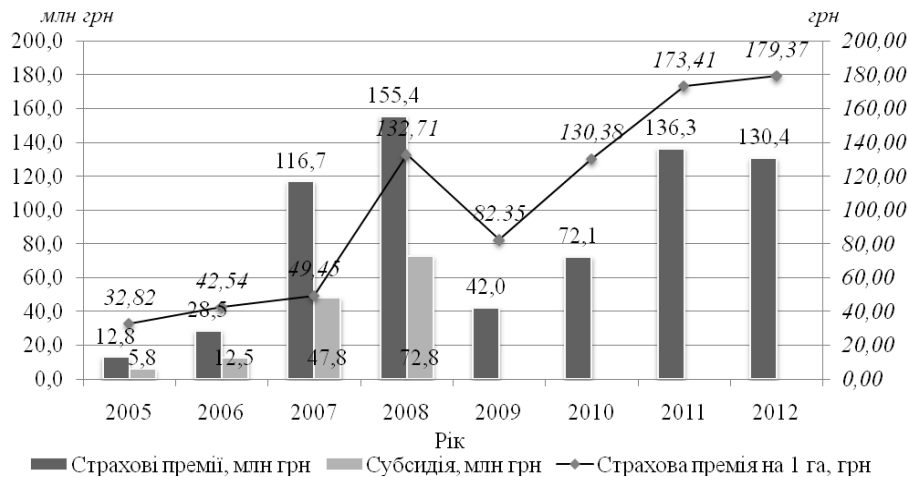

Рис. 2. Динаміка страхування сільськогосподарських культур в Україні у 2005–2012 рр. [15]

Лідером вітчизняного ринку агостраховання (табл. 2) є ПрАТ "Українська аграрно-страхова компанія", що збрала 49.7 млн грн (38.1 % премій на ринку) та уклала 648 договорів (33.5 % від загальної кількості). Частка страхування сільськогосподарських культур у портфелі страховика за підсумками 9 місяців 2012 р. становила 90 %.

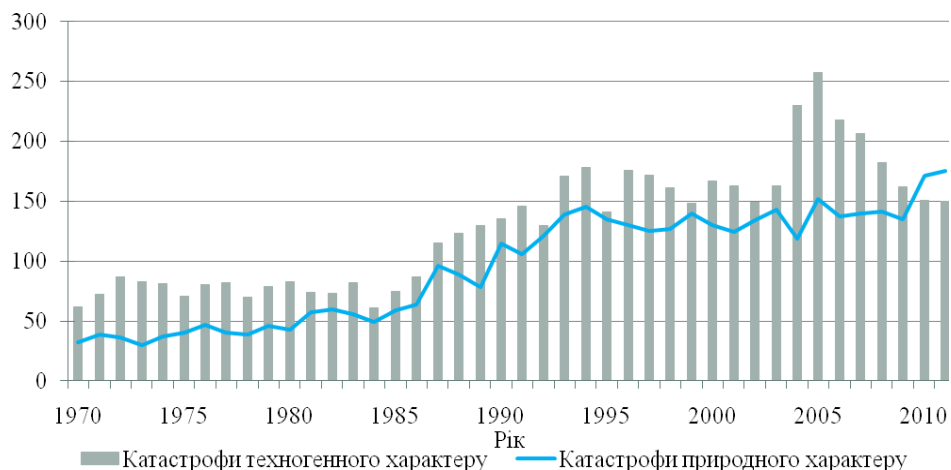
Ключовим елементом страхового захисту для сільськогосподарських підприємств можуть стати погодні деривативи, базовим активом за якими, на відміну від традиційних похідних інструментів, є не гроші, товари чи цінні папери, а певні погодні індекси та параметри. Проте їх використанню перешкоджає те, що, по-перше, застосування деривативів пов'язане з ризиком, оскільки саме ризик став причиною їхньої появи; по-друге, нерозвиненість інфраструктури спостереження за погодою, відсутність належної реєстрації метеоданих і ускладнене користування ними учасниками строкових контрактів, що унеможливає належне формування ціни похідних інструментів; і по-третє, вітчизняний ринок строкових контрактів на погоду перебуває на стадії становлення через відсутність налагоджених ринкових та законодавчих механізмів їх використання [16, с. 12].

Таблиця 2

Показники діяльності українських страхових компаній із страхування сільськогосподарських культур у 2012 р. [15, с. 8]

Компанія	Кількість договорів	Застрахована площа, га	Страхова сума, грн	Страхові премії, грн	Середня ставка, %
АСКА	146	65 866.61	233 854 386.49	9 475 838.88	4.05
Брокбізнес	71	46 023.12	354 376 613.79	10 185 288.86	2.87
Домінанта	38	24 402.00	172 617 667.00	6 081 702.00	3.52
ІНГО Україна	114	75 208.95	171 064 503.93	7 506 725.75	4.39
Княжа	25	7 910.20	45 481 163.93	1 093 668.93	2.40
Оранта	120	32 579.02	62 330 545.46	3 649 147.36	5.85
Оранта-Січ	11	3 137.00	3 675 500.00	80 170.00	2.18
Провідна	366	126 036.47	664 606 104.73	24 005 750.71	3.61
Страхові гарантії	99	63 798.78	398 860 063.36	8 142 611.11	2.04
ТАС	81	13 247.82	37 397 580.05	1 492 362.82	3.99
УАСК	648	113 593.18	793 318 539.41	49 763 832.58	6.27
Універсальна	5	1 476.00	3 308 391.50	251 958.85	7.62
UNIQA	63	49 940.00	227 023 730.31	4 736 967.33	2.09
PZU УКРАЇНА	149	104 119.48	294 766 522.39	4 009 860.00	1.36
Усього	1 936	727 338.63	3 462 681 312.35	130 475 885.18	3.77

Крім того, враховуючи статистику ризиків катастроф природного та техногенного характерів у світі, важливо розробити механізм управління катастрофічними ризиками (рис. 3). Обсяг збитків, зумовлених настанням цих подій, за підсумками 2011 р. становив 370 млрд дол. США, з яких 116 млрд дол. США відшкодовано страховими компаніями [17, с. 1].

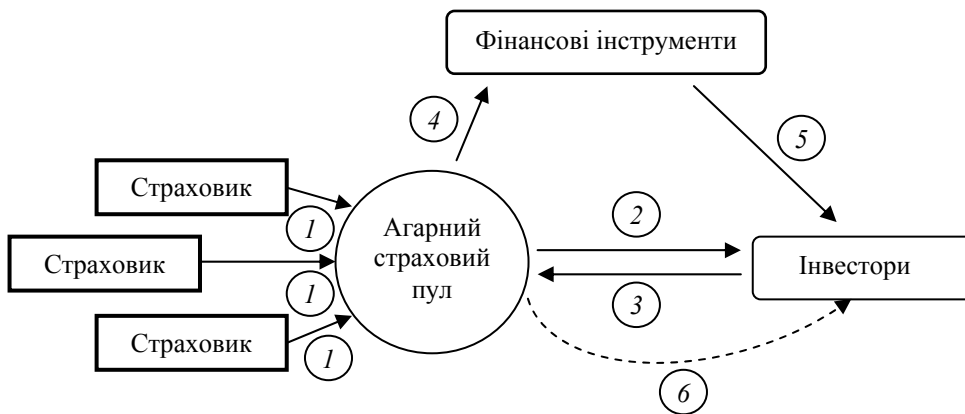

Рис. 3. Кількість катастроф природного та техногенного характерів у світі у 1970–2011 рр. [17, с. 2]

Покриття катастрофічних ризиків у разі виникнення надзвичайних ситуацій у рамках страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою забезпечує Аграрний страховий пул. Фонд покриття катастрофічних ризиків формується за рахунок відрахування до нього не більше 5 % страхових платежів, якщо коштів фонду буде недостатньо для покриття збитків, то держава надасть пулу бюджетну позику.

З метою пом'якшення навантаження на видаткову частину бюджету Аграрному страховому пулу доцільно здійснити сек'юритизацію катастрофічних ризиків, що передбачає їх трансферт на фінансовий ринок (рис. 4).

Акумуляовані пулом кошти інвестуються у високоліквідні фінансові інструменти, зокрема державні цінні папери, що робить цей захід перспективним для уряду. Дохід, отриманий інвесторами від інвестицій у облігації катастроф, може бути звільнено від оподаткування, що підвищить привабливість даного цінного паперу.

Рис. 4. Запропонований порядок сек'юритизації катастрофічних ризиків Аграрним страховим пулом:

1 – відрахування страховиками частини страхової премії до Аграрного страхового пулу; 2 – випуск облігацій катастроф; 3 – сплата номіналу облігації катастроф інвесторами; 4 – розміщення акумульованих коштів у високоліквідні фінансові інструменти; 5 – виплата інвесторам доходу від розміщення акумульованих коштів; 6 – повернення номіналу та сплата відсотків у разі відсутності реалізації катастрофічних ризиків

Особливе місце у розвитку вітчизняного ринку страхування відведено інституту страхових посередників. Вітчизняне законодавство визначає, що страховими посередниками можуть бути страхові або перестрахові брокери та страхові агенти. Останні є представниками страхових компаній, що діють в їхніх інтересах і виконують частину страхової діяльності, пов'язану з укладанням договорів страхування, одержанням страхових премій та здійсненням страхових виплат.

Страхові (перестрахові) брокери здійснюють діяльність від свого імені на підставі брокерської угоди зі страхувальником (перестраховальником) і на основі аналізу актуальних страхових продуктів можуть запропонувати оптимальні варіанти задоволення страхових потреб. Порівнюючи частки брокерського каналу в реалізації страхових послуг в Україні та за кордоном, можна зробити висновок про його суттєвий потенціал. Так, через страхових брокерів у світі забезпечується від 10–20 до 50 % страхових платежів на противагу 0.4 % на вітчизняному ринку [18, с. 3]. Заслугує на увагу дослідників та практиків стратегія діяльності страхового брокера "Дедал", частка якого на ринку агрострахування за підсумками 2012 р. становила близько 11 % [19].

У цілому саме діяльність страхових посередників здатна гармонізувати інтереси страхових компаній, страхувальників сільськогосподарських підприємств та держави, що сприяє зміцненню економічного суверенітету України.

Висновки. Страхування сільськогосподарських культур у забезпеченні продовольчої безпеки держави сприяє збільшенню сільськогосподарського виробництва та стабілізації економічних процесів у суспільстві. Перспективним є використання погодних деривативів, здійснення сек'юритизації катастрофічних ризиків Аграрним страховим пулом та посилення ролі страхових посередників у формуванні вітчизняної моделі страхування у сфері сільського господарства. Необхідність розробки окреслених питань зумовлює напрям подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The State of Food Insecurity in the World 2012 (Food and Agriculture Organisation) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/016/i3027e/i3027e.pdf>.
2. Гойчук О. І. Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми : дис.... доктора екон. наук : 08.07.02 / Гойчук О.І. — Миколаїв, 2004.
3. Дем'яненко М. Я. Методичні рекомендації по страхуванню сільськогосподарських культур з державною підтримкою / М. Я. Дем'яненко, О. Є. Гудзь, С. А. Навроцький. — К. : ННЦ ІАЕ, 2009. — 134 с.
4. Лозинська Т. М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації: монографія / Т. М. Лозинська. — Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2007. — 272 с.
5. Стабілізація доходів сільських товаровиробників в умовах ринку : монографія / за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева ; Укр. акад. аграр. наук. Ін-т аграр. економіки, Харків. держ. техн. ун-т сіл. госп-ва. — Х., 2002. — 484 с.
6. Шолойко А. С. Страховий захист виробництва продукції рослинництва від природно-кліматичних ризиків : монографія / А. С. Шолойко. — К. : ННЦ ІАЕ, 2011. — 210 с.

7. Шпичак О. М. Проблеми продовольчої безпеки та біопалива / О. М. Шпичак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2009. — Вип. 141. — С. 18—26.
8. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. Наказом М-ва економіки України № 60 від 02.03.2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>.
9. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2011 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/file/link/187457/file/zvit2011.doc>.
10. *Agricultural Insurance in Latin America & the Caribbean* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.iica.int/Eng/regiones/norte/USA/Documents/3rd%20Ag%20Symposium%202012/Development%20of%20the%20agricultural%20insurance%20market%20in%20Latin%20America%20and%20the%20Caribbean%202012%20-%20Iturrioz-Arias.pdf>.
11. Колібаба Р. О. Міжнародна практика розвитку системи страхування для агробізнесу [Електронний ресурс] / Р. О. Колібаба. — Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=57169&cat_id=57141.
12. Якубович В. Система страхування аграрних ризиків в Іспанії: виводи для України [Електронний ресурс] / В. Якубович. — Режим доступу : http://www.agroinsurance.com/files//Spanish%20system%20_%20rus.pdf.
13. Закон України від 09.02.2012 № 4391-VI "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>
14. *В России 50 % рынка сельхозстрахования с господдержкой — схемный бизнес* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://forinsurer.com/news/13/02/06/28799>.
15. *Рынок агрострахования Украины в 2012 году* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://info.dedal.ua/files/nashi_news/2012AgInsuranceMarket.pdf.
16. Шолойко А. С. Страховий захист виробництва продукції рослинництва від природно-кліматичних ризиків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук ; спец. : 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / А. С. Шолойко; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. — К., 2010. — 20 с.
17. *Natural catastrophes and man-made disasters in 2011 unveils USD 116 billion in insured losses and record economic losses of USD 370 billion* [Електронний ресурс] / Swiss Re // Sigma. — 2012. — № 2. — 42 p. — Режим доступу: http://media.swissre.com/documents/sigma2_2012_en.pdf.
18. Яременко Н. Эволюция и перспективы развития института страховых брокеров в Украине / Н. Яременко // GREEN CAPITAL NEWS. — 2012. — № 21. — С. 3—7.
19. *Група компаній "Дедал" обслужила в 2012 году 11 % площадей агрокультур Украины* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://info.dedal.ua/news/ournews/45835>.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013.

Polchanov A. Crop insurance as a part of food security of a state.

Background. According to a Food and Agriculture Organization data in 2010-2012 about 868 million people (1/8 of the global population) suffer from hunger. This global problem is complicated by the factors such as a food prices rising, world economic downturn, insufficient government agricultural support, deficit of equity financing, difficulty of predicting risk, etc. But some of these problems can be solved by insurance.

Scientific sources review. The issues of food security and development of crop insurance are studied in the works of many researchers such as O. Goychuk, O. Gudz, Y. Demyanenko, T. Lozunska, P. Sabluk, A. Sholoyko, O. Shpuchak and others. However the role of agricultural insurance in providing the food security of the country in the current economic conditions is not enough investigated.

Research purpose is current state value of crop insurance and formulation of recommendations to improve the food security of the state.

Results. The article is dedicated to investigation of the current state of crop insurance market in Ukraine and in the world. Food safety provision is a pressing problem not only in developing countries, but also in advanced countries. Crop insurance help to manage agricultural risks and struggle against poverty.

One of the most popular agricultural insurance products is a complex crop insurance, which covers different risks (including drought, flooding and others). Also author has proposed a solution of insurer's financial strength problem through the securitization of crop insurance risks.

Conclusions. Results of research can be used to improve the food security of the country and help to find new ways for economic growth.

Keywords: crop insurance, food security, insurance company.

REFERENCES

1. The State of Food Insecurity in the World 2012 (Food and Agriculture Organisation) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.fao.org/docrep/016/i3027e/i3027e.pdf>.
2. *Gojchuk O. I.* Prodovol'cha bezpeka: teorija, metodologija, problemy : dys.... doktora ekon. nauk : 08.07.02 / Gojchuk O. I. — Mykolai'v, 2004.
3. *Dem'janenko M. Ja.* Metodichni rekomendacii' po strahuvannju sil'skogospodars'kyh kul'tur z derzhavnoju pidtrymkoju / M. Ja. Dem'janenko, O. Je. Gudz', S. A. Navroc'kyj. — K. : NNC IAE, 2009. — 134 s.
4. *Lozyns'ka T. M.* Nacional'nyj prodovol'chij rynek v umovah globalizacii': monografija / T. M. Lozyns'ka. — H. : Vyd-vo HarRI NADU "Magistr", 2007. — 272 s.
5. *Stabilizacija* dohodiv sil's'kyh tovarovyrobnykiv v umovah rynku : monografija / za red. P. T. Sabluka, V. Ja. Ambrosova, G. Je. Maznjeva ; Ukr. akad. agrar. nauk. In-t agrar. ekonomiky, Harkiv. derzh. tehn. un-t sil. gosp-va. — H., 2002. — 484 s.
6. *Sholajko A. S.* Strahovyj zahyst vyrobnytva produkcii' roslynnnytva vid pryrodno-klimatychnyh ryzykiv : monografija / A. S. Sholajko. — K. : NNC IAE, 2011. — 210 s.
7. *Shpychak O. M.* Problemy prodovol'choi' bezpeky ta biopalyva / O. M. Shpychak // Naukovyj visnyk Nacional'nogo universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrai'ny. — 2009. — Vyp. 141. — S. 18—26.
8. *Metodyka rozrahunku rivnja ekonomichnoi' bezpeky Ukrai'ny : zatv. Nakazom M-va ekonomiky Ukrai'ny № 60 vid 02.03.2007* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>.
9. *Zvit pro stan prodovol'choi' bezpeky Ukrai'ny u 2011 roci* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.me.gov.ua/file/link/187457/file/zvit2011.doc>
10. *Agricultural Insurance in Latin America & the Caribbean* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : [http://www.iica.int/Eng/regiones/norte/USA/Documents/3rd%](http://www.iica.int/Eng/regiones/norte/USA/Documents/3rd%20Annual%20Report%202009.pdf)

- 20Ag% 20Symposium%202012/Development%20of%20the%20agricultural%20insurance%20market%20in%20Latin%20America%20and%20the%20Caribbean%202012%20-%20Iturrioz-Arias.pdf.
11. *Kolibaba R. O.* Mizhnarodna praktyka rozvytku systemy strahuvannja dlja agrobiznesu [Elektronnij resurs] / R. O. Kolibaba. — Rezhym dostupu : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=57169&cat_id=57141.
  12. *Jakubovich V.* Sistema strahovanija agrarnyh riskov v Ispanii: vyvody dlja Ukrainy [Elektronnij resurs] / V. Jakubovich. — Rezhim dostupu : http://www.agroinsurance.com/files/Spanish%20system%20_%20rus.pdf.
  13. *V Rossii 50 %* rynku sel'hozstrahovanija s gospodderzhkoj — shemnyj biznes [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu : <http://forinsurer.com/news/13/02/06/28799>
  14. *Rynok agrostrahovanija Ukrainy v 2012 godu* [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu : http://info.dedal.ua/files/nashi_news/2012AgInsuranceMarket.pdf.
  15. *Sholajko A. S.* Strahovyj zahyst vyrobnyctva produkcii' roslynnnyctva vid pryrodno-klimatychnyh ryzykiv : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ekon. nauk ; spec. : 08.00.08 "Groshi, finansy i kredyt" / A. S. Sholajko; Nac. nauk. centr "In- agrar. ekonomiky" UAAN. — K., 2010. — 20 s.
  16. *Natural catastrophes and man-made disasters in 2011 unveils USD 116 billion in insured losses and record economic losses of USD 370 billion* [Elektronnij resurs] / Swiss Re // Sigma. — 2012. — № 2. — 42 p. — Rezhym dostupu: http://media.swissre.com/documents/sigma2_2012_en.pdf.
  17. *Jaremenko N.* Jevoľucija i perspektivy razvitija instituta strahovyh brokerov v Ukraine / N. Jaremenko // GREEN CAPITAL NEWS. — 2012. — № 21. — S. 3—7.
  18. *Gruppa kompanij "Dedal" obsluzhila v 2012 godu 11 % ploshhadej agrokul'tur Ukrainy* [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu : <http://info.dedal.ua/news/ournews/45835/>.